

พระพรหมในวรรณคดีบาลี และสันสกฤต

นางจันทร์ ศิริ แทนมณี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคำหลักสูตร ปริธูญาอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย

แผนกวิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2522

BRAHMA IN PALL AND SANSKRIT LITERATURE

Mrs. Chantrasiri Tanmani

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts
Department of Eastern Languages

Graduate School

Chulalongkorn University

1979

หัวข้อวิทยานิพนธ์ พระพรหมในวรรณคดีบาลี และสันสกฤต
โดย นางจันทร์ศิริ แทนมณี
แผนกวิชา ภาษาตะวันออก
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนัคดา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปรินципามหาบัณฑิต

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประคิษฐ์ บุญภาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์วิสุทธ บุญยกุล)

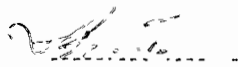
กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนัคดา)

กรรมการ

(อาจารย์นาวาอากาศเอกพิเศษแย้ม ประพันธ์ทอง)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ฟ้าพานิช)

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ชื่อนิสิต

อาจารย์ที่ปรึกษา

แผนกวิชา

ปีการศึกษา

พระพรหมในวรรณคดีบาลี และสันสกฤต

นางจันทร์ศิริ แทนมณี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคงดา

ภาษาตะวันออก

2521

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพระพรหมในวรรณคดีบาลี และสันสกฤต ตลอดจนเรื่องราวของพระพรหมที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย ศิลปกรรมไทย และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย เรื่องราวของพระพรหมมีปรากฏทั้งในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบันคนไทยก็ยังคงมีความเชื่อ และสนใจเรื่องพระพรหมอยู่

วิทยานิพนธ์นี้แบ่งออกเป็น 5 บท คือ บทที่ 1 เป็นบทนำได้กล่าวถึงความเป็นมาของปัญหา ขอบเขตการค้นคว้า และการวิจัย บทที่ 2 กล่าวถึงความคิดเรื่องพระพรหมในวรรณคดีสันสกฤต โดยเริ่มต้นจากพระพรหมในคัมภีร์ฤคเวท โดยจะกล่าวเฉพาะบทสวดที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นมาของจักรวาล ซึ่งเป็นต้นเค้าความคิดเรื่องพระพรหมในเวลาต่อมา และอุปนิษัต รวมทั้งกล่าวถึงความคิดเรื่องพระพรหมในสมัยมหากาพย์และปุราณะ บทที่ 3 กล่าวถึงความคิดเรื่องพระพรหมในวรรณคดีบาลี ซึ่งแบ่งพระพรหมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ รูปพรหม และอรูปพรหม ทั้งกำหนดแนวปฏิบัติเพื่อความเป็นพระพรหมในสถานะนั้น ๆ พระพรหมในวรรณคดีบาลีจึงเป็นชื่อเรียกรวมของเทพ 2 กลุ่ม ซึ่งแตกต่างจากความคิดเรื่องพระพรหมในวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งมีพระพรหมองค์เดียว บทที่ 4 กล่าวถึงพระพรหมในวรรณคดี ศิลปกรรม และขนบธรรมเนียมไทย ส่วนใหญ่เราได้รับจากพระพุทธศาสนา แต่ก็มีบางสิ่งที่เราได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ บทที่ 5 เป็นบทสรุป และเสนอแนะ

9

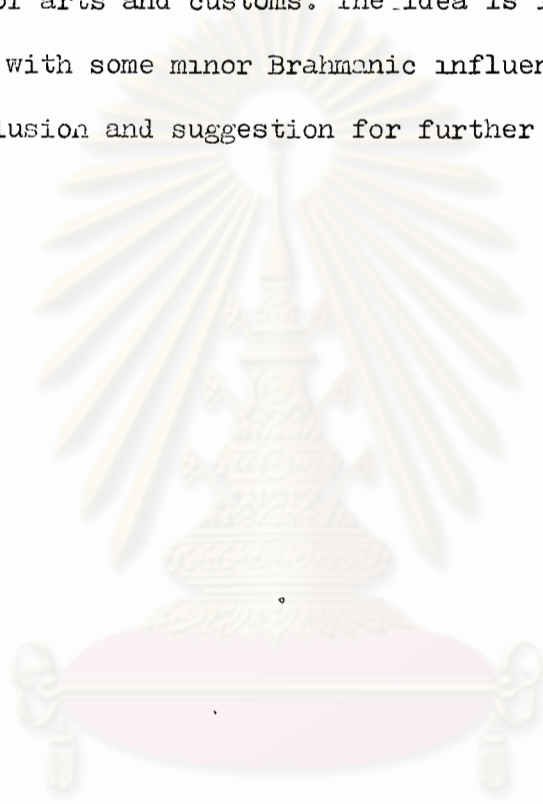
Thesis Title   Brahma in Pali and Sanskrit literature.
Name   Mrs. Chantrasiri Tanmani
Thesis Advisor   Assistant Professor Dr. Saksri Yamnadda.
Department   Eastern Languages.
Academic Year   1978.

Abstract

It is the purpose of this thesis to conduct a research in the history and development of Brahma as represented in the Pali and Sanskrit literatures, as well as in the Thai literature, the Thai works of art, beliefs and customs. The Brahma concept is found in both Brahmanism and Buddhism and was adopted by the Thai people rather early in their history. It still prevails among the Thai people of to - day.

This Thesis is divided into 5 chapters. The first chapter is introductory, stating the problem and the scope of the research. The second chapter deals with the idea of Brahma in the Sanskrit literature from the time of Rigveda onward. The particular Rigvedic hymns which are quoted in this research are mainly those on cosmogony which gave rise to the idea of Brahma of later times. The chapter also dwells at length on the Brahma concept in the Brahmanas and the Upanishads. A description of Brahma in the Epics and Puranas is also given. The third chapter is devoted to Brahma in the Pali literature, in which 2 categories of Brahmas are described, namely Rūpabrahma and Arūpabrahma. The requirements to attain each category of Brahmahood are treated in details in this chapter. It is to be borne in

mind that Brahma in Buddhism is the generic name of two classes of beings, consequently there are a number of thesbeings, in contrast with the concept in the Sanskrit literature where Brahma is always singular and unique. The fourth chapter deals with Brahma in the Thai literature works of arts and customs. The idea is in general derived from the Buddhist with some minor Brahmanic influences. The fifth chapter is a conclusion and suggestion for further res. earch.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงด้วยความกรุณาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา
อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

อนึ่งผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอาจารย์นาวาอากาศเอกพิเศษแย้ม ประพัฒน์ทอง
ผู้เปรียบเสมือนบิดาของผู้เขียน และอาจารย์คง เกษ ประพัฒน์ทอง ซึ่งกรุณาให้แนวทางความคิด
และกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ และขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ม.ล. จิรายุ นพวงศ์
รองศาสตราจารย์วิสุทธิ์ บุญยกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปราณิ พาพานิช และอาจารย์-
ฐานิสร์ ชاکรัตพงศ์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้อันเป็นแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์นี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ช
คำชี้แจง เกี่ยวกับการใช้อักษรย่อ และหมายเลขในวิทยานิพนธ์นี้	ฉ
บทนำ	
1. บทนำ	1
- ความเป็นมาของปัญหา	1
- วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย	2
- ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัยนี้	2
- วิธีการดำเนินการวิจัย	2
2. แนวความคิดเรื่องพรหมในวรรณคดีสันสกฤต	3
- การแบ่งกลุ่มวรรณคดีสันสกฤต	3
ก. พระเวทหรือ สंहิตา	3
ข. พราหมณะและอุปนิษัท	3
ค. มหากาพย์	4
ง. ปุราณะ	4
- ความคิดเกี่ยวกับความเป็นของพรหม	5
ก. ความคิดเรื่องจักรวาลและพรหมในคัมภีร์ฤคเวท	6
ข. พรหมในคัมภีร์พราหมณะและอุปนิษัท	12
ค. พระพรหมในสมัยมหากาพย์และปุราณะ	19
1. กำเนิดของพระพรหม	19
2. รูปร่างและอุปนิสัยของพระพรหม	22

3. อายุของพระพรหม	28
4. ที่อยู่ของพระพรหม	28
5. ครอบครัวของพระพรหม	30
6. อาวุธและพาหนะของพระพรหม	38
7. หน้าที่และความสำคัญของพระพรหม	39
8. นามของพระพรหมและที่มาของนามนั้น	41
3. ประวัติความเป็นมาของพรหมในวรรณคดีบาลี	46
- ประเภทของวรรณคดีบาลี	46
ก. พระไตรปิฎก	46
ข. วรรณคดีบาลีที่ไม่ใช่พระไตรปิฎก	47
- พรหมที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลี	48
ก. ประเภทของพรหม	50
1. รูปพรหมสามัญญ	51
2. อสัณฺญีพรหม	51
3. สุธาวาสพรหม	51
4. อรูปพรหม	51
5. พรหมโดยคุณธรรม	51
ก) พรหมโดยบุคคลชั้นฐาน	51
ข) พรหมโดยธรรมชั้นฐาน	52
ข. ชั้นและอายุของพรหม	52
1. รูปพรหมสามัญญ	54
2. อสัณฺญีพรหม	56
3. บัณฺฑิตสัณฺฑิตธาวาสพรหม	57
4. อรูปพรหม	58

บทที่	หน้า
ค. ลักษณะของพรหม	60
1. รูปร่างของพรหม	60
2. เสียงของพรหม	61
3. อายุคนะของพรหม	62
ง. การเกี่ยวข้องกับมนุษย์ของพรหม	63
จ. ปฏิบัติที่จะไปสู่ความเป็นพรหม	64
ฉ. การตั้งโลกและการให้กำเนิดมนุษย์	66
- บทบาทของพรหมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธประวัติและพระพุทธศาสนา	67
ก. บทบาทของพรหมก่อนพระพุทธองค์ประสูติ	68
ข. บทบาทของพรหมตอนที่พระพุทธองค์ประสูติ	68
ค. บทบาทของพรหมตอนที่พระพุทธองค์เสด็จออกบวช	69
ง. บทบาทของพรหมภายหลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้	70
จ. บทบาทของพรหมตอนที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพพาน	73
ฉ. บทบาทของพรหมกับพุทธสาวก	74
ช. บทบาทของพรหมในวรรณคดีที่เป็นทศชาติ	74
4. อิทธิพลของพรหมในวรรณคดีไทยและวัฒนธรรมไทย	77
- อิทธิพลของพรหมที่มีวรรณคดีไทย	77
ก. วรรณคดีสมัยสุโขทัย	77
ข. วรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยา	78
ค. วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์	80
- อิทธิพลของพรหมที่มีต่อศิลปกรรมของไทย	85
- อิทธิพลของพรหมที่มีต่อความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทย ..	90

บทที่	หน้า
5. ขอสรูปและเสนอแนะ	95
บรรณานุกรม	97
ประวัติผู้เขียน	102

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำชี้แจง เกี่ยวกับการใช้อักษรย่อและหมายเลข

การใช้อักษรย่อ

1. RV. : Ṛgveda
2. Mbh. : Mahābhārata
3. R. : Rāmāyaṇa
4. H. : Harivāṃśa
5. S. : South Indian (Kumbakonam edition) of the Mahābhārata.
6. Brh. : Bṛihad-Āraṇyaka Upanishad.
7. Chānd. : Chāndogya Upanishad.
8. Kath. : Katha Upanishad.
9. Kaush. : Kaushītaki Upanishad.
10. Ken. : Kena Upanishad.
11. Śvet. : Śvetāśvatara Upanishad.
12. Tait. : Taittirīya Upanishad.

การใช้หมายเลข

1. หมายเลขในคัมภีร์จุดเวทีใช้ระบบ : มดเทล (book)/สูกตะ (hymn)/มันตระ
2. หมายเลขใบมหาการตะใช้ระบบ : บรรพ / บท / โศลก
3. หมายเลขในรามณะใช้ระบบ : กาดท์ / บท / โศลก